

Kaarle Nordenstreng:

Yleisradion tutkiva suunta

Yleisradio ei tiedä mitä se tekee. Välittäessään uutisia, soittaessaan sävelradiota, selostaessaan, esitelmöidessään, näytellessään, tiedottaessaan, valistaessaan, viihdyttäessään. Kaiken tämän se tekee unissakävelijän tavoin: suunnistautuu seiniin törmäillen, perustaa ohjelmapolitiikkansa nyrkinpääntuntumaan.

Kysy ohjelmantekijältä: "Miksi rakensit ohjelmasi noin?" ja hän vastaa: "En tosiaankaan ole tullut ajatelleeksi." Kysy osastopäälliköltä: "Mikä on yleisösi ja mitä sille sanot?" ja hän luettelee joukon epämääräisiä arveluja sekä hajanaisia ohjelmanaiheita. Kysy ohjelmajohtajalta: "Mikä on Yleisradion merkitys, vaikutus tai panos suomalaisessa elämänmenossa?" ja saat vastaukseksi kaikkea muuta paitsi kokemusperäistä, pitävää tietoa. Jos sen sijaan kysyt heiltä: "Mikä on tehtävänne?" vastaus tulee olemaan liikuttavan antaumuksellinen; he osaavat ohjelma-julistuksensa. Normatiivisella kielellä kyllä pystytään keskustelemaan, faktillisella tuskin ollenkaan.

Tällainen asenne on tyypillinen itseriittoisalle monopolille: ei ole ollut pakko pysähtyä miettimään sitä, miten asiat todella ovat — riittää kun uskoo siihen, että asiat ovat niin kuin niiden pitäisi olla.

Tietysti voidaan aina sanoa, että

Yleisradio pyörii sittenkin aika mukavasti: pääasia että tekee, olkoonkin ettei tiedä mitä tekee. Näin ei voi kuitenkaan enää kauaa ajatella, jos mieli täyttää tehtävänsä. Eriytyvässä yhteiskunnassa joukkotiedotuskin muuttuu ongelmalliseksi: taistelu sieluista kiristyy eikä pluralistisen maailmankuvan puhuttelemiseen riitä enää itsestään selvä passiivisuus. Isännän mieli on lopullisesti vaihdettava nykyaikaisen liikelaitoksen vireään ja palvelevaan henkeen.

Tämä yleisradiopolitiikan suunnanmuutos onkin jo hyvää vauhtia toteutumassa; oikeastaan edellä sanottu ei enää päde nykypäivän Yleisradioon, jonka tunnuksina ovat aktiivisuus, määrätietoinen suunnitelmallisuus ja oman toiminnan tarkka seuraaminen. Unissakävelijä tahtoo herätä. Siksi yleisradiotoiminta tarvitsee avukseen tutkimusta.

□ □ □

Tutkimusinnostus on virinnyt Yleisradiossa sekä sisäisen heräämisen että ulkopuolisen käännytystyön avulla. Niin ohjelmatoimittajat kuin päällikötkin ovat havahtuneet toteamaan, että kosketus yleisöön — kullutajiin — on onnettoman väljää ja ohjelmansuunnittelu — tuotesuunnittelu — sen mukaisesti luvattoman

sattumanvaraista. Siksi Yleisradiossa on ryhdytty kysymään, meneekö sanoma perille; kaivataan yksityiskoh- taista tietoa yleisöstä ja sen reaktioista. On myös opittu kysymään, miten ohjelmat on rakennettava, jotta sanoma menisi perille; kaivataan yksityiskohtaista tietoa itse ohjelmis- ta ja niiden valmistusprosessista. Oh- jelmia valmistava teollisuuslaitos on omaksumassa nykyaikaisen teolli- suuslaitoksen ajattelutavan.

Ohjelmapoliittisen tutkimustoimin- nan motivaatio perustuu myös Yleis- radion ulkopuolisiin vaikutteisiin: tiedemiehet ovat kiinnostuneet Yleis- radiosta tutkimuskenttänä. Television provosoima yhteiskuntakeskustelu pani eräät sosiologit, psykologit, kas- vatustieteilijät ja tiedotusoppineet muotoilemaan kiistakysymykset tut- kimusongelmiksi. Nämä esitettiin Yleisradiolle tutkimustarjouksena, vastauksena useasti esitettyyn haas- teeseen, että miksei yhteiskuntamo- ralistien jähkailevaa keskustelua voi- da täydentää yhteiskuntatieteilijöiden puolueettomilla tutkimuksilla. Ja tut- kimuksille lämmennyt Yleisradio lu- pasi rahoittaa asiaan innostuneiden tiedemiesten pyyteet.

Spontaanin, molemminpuolisen kiin- nostuksen synnyttämä tutkimustoi- minta vakinaistettiin vuosi sitten, kun tutkimukseen varattua määrära- haaja jaettaessa perustettiin Yleisra- dion ja eri korkeakouluja edustavien tiedemiesten yhteinen tutkimusryh- mä. Yleisradio lupasi tutkijoiden käyttöön vuosittain 50 000—60 000 mk:n suuruisen määrärahan, tiede- miehet lupasivat tutkia, toimittaa tu- loksia ja olla käytettävissä asiantun- tijoina. Oli syntynyt sekä suurisuun- tainen että ainutlaatuinen tutkimus-

yhteistyö, jolta voi odottaa menestys- tä ja jatkuvuutta.

□ □ □

Eri korkeakouluissa käynnistetty- jen tutkimusten aihepiirit viittaavat oireellisesti niihin ongelmiin, jotka pysyvästi jäänevät yleisradiotutki- muksen keskeisimmiksi: yleisö ja sen tapa valita ohjelmia sekä toisaalta ohjelmien vaikutukset yleisössä.

Turun yliopistossa on professori Johan-Magnus von Wrightin johdolla ryhdytty tutkimaan sitä, mitkä ihmi- set seuraavat samoja ohjelmia ja mit- kä ohjelmat keräävät saman yleisön; tavoitteena on kartoittaa toisaalta radionkuuntelija- ja tv-katselijatyyp- pejä, toisaalta ohjelmatyyppejä. Ai- neistona käytetään Yleisradion tilas- totoimiston kehittämää ns. indeksi- tutkimusta, yleisöä edustavan puoli- tuhantisen kuuntelija- ja katselija- lautakunnan jatkuvaa raportointia ohjelmien seuraamisesta. Indeksitut- kimuksen tulokset on tähän mennes- sä esitetty yksinkertaisena prosentti- käyränä, joka ilmaisee kuinka suuri osa vastaanottimista on ollut kuna- kin ajankohtana auki eri ohjelma- ryhmien kohdalla. Nyt tästä aineis- tosta puristetaan tilastollisin mene- telmin tietoa, jonka avulla pyritään paljastamaan pelkkien suosioindek- sien takana vaikuttavat lainmukai- suudet. Sen jälkeen kun yleisö ja oh- jelmat on saatu jaetuksi tyyppeihin, tutkijat jatkavat erittelemällä tar- koin kunkin tyypin, tekemällä selkoa yleisöryhmien ja ohjelmatyyppien taustasta ja psykologisista ominai- suuksista.

Tästä tutkimuksesta saadut epävi- ralliset väliaikatulokset kaatavat sen

yleisen uskomuksen, että esim. radionkuuntelijat on luontevinta jakaa sen mukaan, kuuntelevatko he vanhaa tanssimusiikkia vai sinfoniaa, Kankkulan kaivoa vai jumalanpalvelusta, sen luonteista tai tämän henkistä ohjelmaa. Näyttää nimittäin siltä, että kuuntelijakunta ei niinkään valikoidu ohjelman aiheen mukaan kuin lähetyssajakohdan mukaan: jos on tilaisuus ylipäänsä kuunnella, niin antaa tulla iltahartaus ja kahdeksan kärkeä samaan menoon. Jaoteltaessa yhden päivän radio-ohjelmat yleisön ilmoittaman "kuuntelukäyttäytymisen" perusteella eri ryhmiin sen mukaan mitä lähetyksiä on seurannut sama yleisö, päädyttiin yhdeksään ohjelmatyyppiin, joista vain kolmelle voitiin antaa selvä sisällöllinen tunnus: "kevyt ohjelma", "musiikki-ohjelmat" ja "puheohjelmat" — muut ryhmät edustivat kaikenkattavia ohjelmia mutta täsmällisiä aikavälejä: "aamukahviohjelmat" 6—7 ja 7—8, "ruokatuntiohjelmat" 10.30—11.30 ja 11.30—12.30 jne. Ohjelmiston suunnittelijan olisi siis tunnettava yleisönsä — oikeammin: yleisöjensä — sekä elämäntavat että intressit pystyäkseen tarjoamaan oikeaa asiaa oikealla hetkellä. Tutkimuksen seuraava askel onkin selvittää, millaisista ihmisistä koostuu minkin ajankohdan yleisö ja millaisia ohjelmahaluja tällä on.

Kysymys pienyleisöistä, niiden kuuntelu- ja katselumahdollisuuksista työ-, lepo-, ruokailu- yms. tottumusten valossa sekä niiden harrastusten ja kiinnostuksen suuntautumisesta, on ensiarvoisen tärkeä käytännön ohjelmapolitiikalle. Vanha yleisradioidologia oletti, että kansa kyllä seuraa ja löytää omansa kun-

han ohjelmat vain pyörivät entisessä muodostelmassa. Tässä hengessä on kauan jatkettu, ja yhä useammat ohjelmat ovat jääneet kuulematta ja näkemättä yhä useammalta. Tuotteita on jatkuvasti tuhlattu harakoille, kun järkiperäinen markkinointi on puuttunut. Radion rinnakkaisohjelmassa aloitettiin vuosi sitten syksyllä pienyleisöjen palvelu — vasta nyt on ryhdytty kokemuseräisesti tutkimaan, millaisia pienryhmiä kuuntelijoiden piirissä todellisuudessa on ja mitä millekin olisi tarjottava. Menettelyä ei silti sovi hävetä; se oli tyyppillinen jäännös ajoilta, jolloin normatiivisesti päätettiin miten asiat ovat vaivautumatta ottamaan selvää miten ne todellisuudessa ovat.

Eikä muissakaan maissa olla ohjelmiston kokonaissuunnittelun peruskysymyksessä sen pitemmällä: sekä Ruotsin radiossa että BBC:ssä on parhaillaan käynnissä sama laaja perustutkimus yleisön elämäntapojen, kiinnostuksen ja ohjelmiston koordinoimiseksi — ilmeisesti heijastusta yleiseurooppalaisesta elämänmuotojen nopeasta muuttumisesta. Tavoite on kaikilla sama: järjestellä ohjelmiston kokonaisuus — radion ja tv:n kaikkien kanavien ohjelma-aines — sellaiseksi, että mahdollisimman monella vastaanottajalla on tilaisuus valita mahdollisimman monipuolisesta aineistosta, joka ainakin tarjoaa sitä mitä hän yleensä mieluiten seuraa. Tähtääminen optimaaliseen valintatilanteeseen on varsin demokraattinen tavoite — kansansivistäjän kannalta jopa pelottavan demokraattinen: kokemus osoittaa, että todellisen valintamahdollisuuden tarjoutuessa yleisön valtaosa suosii harmitonta viihdettä, hetken huvia, ja jättää pitkä-

jännitteisyyttä vaativan asiaohjelman vähäiselle pienyleisölle. Tähän ei tietenkään välttämättä jouduta; ohjelmapolitiikan päätöksentekijät voivat ohjelmistoa rakentaessaan säädellä yleisön valintoja niin demokraattiseen kuin autoritaariseenkin suuntaan — mutta vain mikäli valintatilanteeseen vaikuttavat tosiseikat ovat tutkimuksen avulla hallinnassa. Nykyinen valintatilanne lienee lähinnä kiusallisen autoritäärinen, mutta se ei ole tarkoituksella ja hallitusti hankala, vaan hankala tietämyksen ja hallinnan puuttuessa.

Juuri valintatilanne on innottanut professori Yrjö Littusen tutkimusryhmän toiseen suureen projektiin, jonka yleisotsikkona on "Ohjelmanvalintamekanismit". Tampereen yliopiston Tutkimuskeskuksessa selvitelään, mitkä ihmiset valitsevat ohjelmia ja millä perusteella. Lähes 2 000 kansalaisen perusteellinen haastattelu tulee osoittamaan, millaiset tiedonvalintamekanismit säätelevät nykyisessä tilanteessa ihmisten ohjelmanvalintaa ja mitkä sosiaaliset ja psykologiset rakennetekijät näihin liittyvät.

Tutkimusryhmän kolmas aihepiiri liittyy myös yleisön valintakäyttäytymiseen: professori Raino Vehmas Tampereen yliopistosta kysyy, millä tavoin vastaanottajat arvostavat eri tiedotuskanavia, mikä on eri joukkotiedotusvälineiden luottamus pohja. Etenkin uutispalveluun kohdistetut odotukset ja arvostukset sekä niiden mukainen "uutiskäyttäytyminen" pyritään tiedotusopillisesti kartoittamaan tavoitteena järkiperäinen uutiskanavien roolijako.

Professori Erik Allardt Helsingin yliopistosta puolestaan johtaa vas-

taanotto-olosuhteisiin liittyvää tutkimusta. Aiheena on radion ja tv:n asema perheessä, ohjelmien seuraaminen sosiaalisena tapahtumana, katselemisen ja kuuntelemisen vaikutus perheenjäsenten kanssakäymiseen.

Television käytöstä luokkaopetuksen tukena Suomessa on vasta vähän käytännön kokemuksia; "tv opettajana" -ongelmaa meillä ei vielä ole voinut syntyä. Siitä huolimatta käytettävissämme ovat pian perusteellisen kasvatusopillisen tutkimuksen tulokset aiheesta "Kotiseutuoppia käsittelevä ty-kurssikokeilu", tekijänä professori Väinö Heikkinen Tampereen yliopistosta. Koulu-tv lähetti ohjelmasarjan, jota 42 Pirkanmaan koululuokassa seurattiin tavanomaisen luokkaopetuksen lisäksi. Vertailuryhmälle annettiin pelkästään luokkaopetusta. Tulokset perustuvat mitauksiin parillakymmenellä koulu-saavutusten osa-alueella.

Jyväskylän Kasvatusoppillisessa Korkeakoulussa on professorien Annika ja Martti Takalan johdolla viritetty tutkimussuunta, joka puhtaimmin edustaa tv:n vaikutusten tutkimista ja jonka tulokset luontevasti tulevat aikanaan liittymään yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun. Ongelmana on tv-ohjelmien vaikutus kasvavien arvo- ja asennemuodostukseen. Pyrkimyksenä on osoittaa, mitä tv vaikuttaa lapsen sosiaalistumista-pahtumaan. Aikomuksena on myös selvittää, mikä aiheuttaa lapsikatsojissa jännitystä ja mitä vaikutuksia sellaisella mahdollisesti on.

□ □ □

Ohjelmien pitkäaikaisten vaikutusten tutkiminen ei ole uutta maailmassa, vaikka se meidän oloissamme on

ainutlaatuinen yritys. Alalla on työkennelty paljon — ja aikaansaatu vähän lopullista. Siitä huolimatta että aihe on ikuinen ja epäkiitollinen, sen ottaminen Yleisradion kustantaman suomalaisen kommunikaatiotutkimuksen ensimmäiseen päiväjärjestykseen on hyvin perusteltua: yksi niistä harvoista kiistattomista toituksista, jotka ovat toistuneet kaikissa vaikutustutkimuksissa, on se että yleispätevää on mahdotonta sanoa ja että ken haluaa tietää, tutkioon omissa olosuhteissaan.

Myös tutkimusryhmän muut aiheet toistavat ulkomaisia perustutkimuksia, mutta tuskin turhaan, sillä kommunikaatiotutkimuksen totuudet on tutkimattomissa olosuhteissa aina löydettävä uudelleen — ja useimmiten ne osoittautuvat erilaisiksi kuin vanhat totuudet. Eri puolilta maailmaa on kerätty tietoa esimerkiksi siitä, mitä tv:n tulo vaikuttaa ihmisten elämään ja maailmakuvaan. Silti jokainen uusi tv:n aluevaltaus ansaitsee tutkimusta, koska kyseessä on ainutkertainen tapahtuma ainutkertaisissa olosuhteissa. Suomessa on kymmenen vuotta laiminlyöty tv:n tulemisen tutkimus, mutta nyt on havahduttu: Itä-Lappia, esim. Kemijärveä ja Sodankylää, ei ole vielä menetetty. Samaan aikaan kun Ruotsin radion tutkijat valmistelevat vastaavaa tilanteen seuraamista Islannissa, Yleisradion tutkimusryhmä suunnittelee haastattelulomaketta n:o 1, nimeltä "ennen tv:a", ehtiäkseen kentälle ennen marraskuuta, joka on tuova "tv-saasteen" mukanaan tällekin kulmalle.

□ □ □

Korkeakouluissa käyntiin pannut tutkimukset merkitsevät ensiapua

unissakävelijän vaivoihin. Samalla ne todennäköisesti ja toivottavasti merkitsevät potilaalle huumausainetta: Yleisradio tulee riippuvaiseksi tutkimuksesta. Nyt aloitetut tutkimukset tulevat ilmeisesti toistumaan yhä tarkentuvin tavoittein. Ja sitten kun käytännön ohjelmatyönä välittömästi palvelevat aiheet eivät enää sido tutkimuksen päävoimaa, voidaan ryhtyä yhä ponnekkaammin erittelemään perimmäistä kysymystä: kuinka vastaanottajat kokevat ohjelmia, kuinka radion ja tv:n sanoma muo- vaa yleisön maailmankuvaa.

Tutkimuksen on jatkuvasti lähestyttävä radion ja tv:n kommunikaatiotapahtumaa monelta eri suunnalta. Siksi ohjelmapoliittisen tutkimustoiminnan kysymyksenasettelut ja lähestymistavat noudattelevat monita-soista mallia: kuka seuraa (yleisön kartoitus) mitä ohjelmaa (sisältö-analyysi) missä olosuhteissa (tapatutkimus) ollen mitä mieltä (reaktiomittaus) ja muuttuen millä tavalla (vaikutusten osoittaminen). Vastakaiken tämän tiedon summa tarjoaa ohjelmapoliitiikan päätöksentekijöille parhaan mahdollisuuden tehokkaaseen ja vastuulliseen ohjelmien markkinointiin.

Ohjelmapoliittinen tutkimuskenttä ei kuitenkaan rajoitu ainoastaan yleisöpäähän, se ulottuu myös sanoman lähettäjänsä, kommunikaattoriin. Tutkimus on tunnettu tarpeelliseksi myös tuotesuunnittelussa: luovan ohjelmanteon apuna, ohjelman syntymisprosessin erittelijänä. Nyt kysymykset asetetaan: kuka tekee millaisen ohjelman mistä aiheesta millaiselle yleisölle. Tämä on estetiikan sävyttämä lähestymistapa: tutkitaan ilmaisumuotoja, kokeillaan tyylikei-

noja, eritellään kuvan ja äänen suhteita. Mutta tällöinkin edellytetään useimmiten tietoa vastaanottajista; heitä vartenhan ohjelmat tehdään. Kommunikaatiotutkimuksen on kaikissa tilanteissa nojattava jokaiseen perustekijäänsä: lähettäjänsä, sanomaan, kanavaan ja vastaanottajaan, koska ne kaikki vaikuttavat toisiinsa. Ja on onnellista, jos tutkimus ei rajoitu vain kommunikaatioketjun yleisöpäähän, kuten esim. Ruotsissa ja Englannissa on käynyt, tai pelkästään kommunikaattorin päähän, kuten esim. Ranskassa on laita, vaan se levittäytyy tasaisesti yli koko ongelmakentän. Juuri näin on Suomessa käynyt: luovaa ohjelmantekijää palveleva tutkimus on juurrutettu Yleisradion sisäiseen koulutustoimintaan.

□ □ □

Ohjelmatehtaan tutkiva suunta näyttää tällä hetkellä lupaavalta: tutkimus on valjastettu sekä ohjelmapoliittisen suunnittelun että ammatillisen koulutuksen palvelukseen. Tutkimuksen avulla yleisöpalvelu tehostuu ja ohjelmanteko kehittyy. Tällä tavoin Yleisradiosta tehdään iskukykyinen ase niiden käyttöön, jotka ohjelmapolitiikasta päättävät.

Tutkimukselle ei enää kuulu se, mihin ohjelmapolitiikka asettaa käyttä, mitä sanotaan näin tehokkaasti ja taidokkaasti. Nykyinen ohjelmapolitiikka edellyttää yhteiskunnan eri alojen syvällistä tuntemusta, aktiivisia ohjelmatoimittajia ja asiantuntijoiden pitkäjännitteistä apua ohjelmansuunnittelussa. Kommunikaatiotutkimus auttaa tällöin tietämään mitä tehdään kun jotain sanotaan; aktiivinen ohjelmansuunnittelu auttaa päättämään, mitä sanotaan.

TÄMÄN NUMERON KIRJOITTAJIA:

Kaarle Nordenstreng, tiedotusopin assistentti, Helsinki
Erkki Teikari, tiedotusopin assistentti, Tampere
Pehr Charpentier, psykologi, Helsinki
Arvo Kippola, sanomalehdentoimittaja, Heinola
Arvo Oksanen, opistonjohtaja, Orivesi

ENSI NUMEROSSA:

Itä ja länsi kohtaavat; intialainen ajattelu, uskonto, Joga, Zen,
Jyväskylän kesä, turkulainen symposio
Tampereko suurkaupunki?
Keskustelu humanismista jatkuu
Teatteria, kirjallisuutta, kritiikkiä